

סימן יב

"החרמת" חפצים ע"י מורה

ראשי פרקים

א. מי הבעלים על החפצים של התלמידות, ודין המורה בנטילת החפץ

ב. בעליו עימו

ג. חיובי השמירה

בענין מורה בבי"ס "שהחרימה" לאחת הבנות מכתביות, לאחר שהתלמידה שיחקה בהם בשעור, כשהמורה הניחה את המכתביות בארון שלה בחדר מורות, שהוא בנעילה ללא מנעול. למחרת כשהחזירה לתלמידה את המכתביות, טענה התלמידה שחסר לה מהמכתביות. ונשאלתי: א. האם המורה רשאית ליטול מתלמידה חפץ שמשחקת אתו בשעור. ב. האם התלמידה נאמנת לומר שחסר לה מכתביות. ג. אם ארון של מורה ללא מנעול נחשב לשמירה ראויה.

א. מי הבעלים על החפצים של התלמידות, ודין המורה בנטילת החפץ

ראשית יש לדון מי הבעלים על המכתביות, התלמידות או הוריהן. תנן במשנה גיטין נט, א: הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין. ונחלקו בגמרא שם מאיזה גיל דינם כפעוטות, אם מגיל שש, שבע או שמונה. והסיקה הגמרא דלא פליגי, וכל חד וחד לפי חורפיה. וכן פסק הרמב"ם בהל' מכירה כטו, דמשש שנים עד שיגדיל בודקין אותו, אם יודע בטיב מו"מ, מקחו מקח וממכרו מכר ומתנתו מתנה; "ודבר זה מדברי חכמים כדי שלא יבטל ולא ימצא מי שימכור לו ולא יקח ממנו". וכן פסק במחבר בשו"ע חו"מ חו"מ רלה, א. עוד מבואר בדברי הרמב"ם (שם ה"ח) דמהני בקטן קנין משיכה אך לא קנין כסף, וכן פסק במחבר בחו"מ רלה, ד. (ולענין קנין חליפין, עיין ברמב"ם ה"ט דמהני, ועיין בש"ך רלה, ג ובקצוה"ח רמג, ט מש"כ בזה בענין קטנה).

לפי"ז אם אכן יתברר שמדובר בתלמידה היודעת בטיב מו"מ, היא לכאורה הבעלים על המכתביות. דאם ההורים הם הבעלים, י"ל שכיון ששולחים ילדיהם לבי"ס כדי ללמוד ולהתחנך, פשוט שדעתם שאם הבת תשתמש בחפץ באופן שיפריע לה ללמוד, שתהא המורה רשאית ליטול ממנה את החפץ ולהחזיר לה לאחר זמן, ע"פ שיקול דעת סביר של המורה. אלא שאם הקטנה היא הבעלים, לכאורה לא שייך טעם זה.

אלא נראה שאף אם הקטנה היא הבעלים, מותר למורה ליטול את החפץ כדי למנוע הפרעה למהלך הלימודים. שהרי בית הספר הוא רשות של בית הספר, ורשאית ההנהלה למנוע מאנשים או מחפצים להכנס לשטחם, ע"פ שיקול דעתם, ואין איש רשאי להכנס או להכניס חפצים אלא ע"פ רשות מהנהלת ביי"ס. לפי"ז ברור שהנהלת ביי"ס אינה מסכימה שיכניסו התלמידים חפצים שיפריעו למהלך התקין של הלימודים, וכאשר עוברים על הסכמת ביי"ס, רשאית ההנהלה או באי כוחה (המורים) לפעול לסלק את החפץ. ועיין בגמ' ב"מ קא"ב: ההוא גברא דזבן ארבא דחמרא ולא אשכח דוכתיה לאותוביה. אמר לה לה היא איתתא אית לך דוכתא לאוגורי. אמרה ליה, לא. אזל קדשה. יהבא ליה דוכתא לעיילה. אזל לביתה כתב לה גיטא. שדר לה. אזלא איהי אגרא שקולאי מיניה וביה, אפיקתיה ואותביה בשבילא. אמר רב הונא בריה דרב יהושע, כאשר עשה כן יעשה לו, גמולו ישוב בראשו. לא מיבעיא חצר דלא קיימא לאגרא, אלא אפילו חצר דקיימא לאגרא, אמרה ליה לכולי עלמא ניחא לי לאוגורי ולך לא ניחא לי, דדמית עלי כי אריא ארבא. וכן פסק הרמב"ם בהל' שכירות, ז, ז, וז"ל:

"מי שהכניס פירותיו לבית חבירו שלא מדעתו או שהטעהו עד שהכניס פירותיו, והניחם והלך לו, יש לבעל הבית למכור לו מאותן הפירות כדי ליתן שכר הפועלים שמוציאין אותן ומשליכין אותם בשוק. ומידת חסידות היא שיודיע לבית דין וישכרו ממקצת דמיהן מקום, משום השב אבידה לבעלים, אע"פ שעשה שלא כהוגן."

ועיין ברא"ש שם בפרק השואל (סהכ"ו) דצריך להודיעו מדינא, ולא כרמב"ם דס"ל דההודעה היא ממידת חסידות, ועיין בסמ"ע שי"ט, ובקצוה"ח ס"ק ב מש"כ במחלוקת הרמב"ם והרא"ש. וכל הדיון שם הוא כשרוצה להפקיר או להוציא מביתו באופן שיגרם נזק לבעלים, אבל אם הבעלים נמצאים והוא מבקש מהם להוציא, אף שהחפצים נשאו ברשותו, אין עליו כל חיובי שמירה אליבא דכולי עלמא.

לפי"ז נראה דגם בנידו"ד אין לתלמידות רשות להכניס לשטח ביי"ס חפצים באופן שיפריעו למהלך התקין של הלימודים בבי"ס או באופן שיפריעו לאופי החינוכי של ביי"ס, וכאשר תלמידה מכניסה חפצים כנ"ל, הרי היא כמכניסה שלא ברשות, ואף שאין רשות להנהלה להפקיר את החפצים באופן שיגרם נזק לתלמידה, מ"מ רשאים בהנהלה לעכב את החפץ עד לסיום הלימודים ואח"כ להחזירו לתלמידה, מאחר והמצאותו של החפץ בתחום ביי"ס אינו ברשות, והואיל ואין אפשרות להוציאו לאלתר אלא לאחר זמן הלימודים, רשאים לעכבו. וכנ"ל שאין דין ביי"ס או מי מטעמו כדין שומר על החפץ, מאחר והוכנס שלא ברשות.

עוד נראה דאף המורים רשאים לעכב את החפץ לפרק זמן מסוים, כנהוג וכמקובל בבתי ספר, אף שיש בזה "עונש ממוין" של הפקעת זכות בעלות על החפץ ושימוש בו, דכיון דהדבר מקובל בבתי ספר סוג כזה של עונש, הרי שכל הבא ללמוד בבי"ס, על-דעת הנוהג המקובל הוא בא, והרי זה כהתנו להדיא שרשאים לעשות כן. אלא שאם "החרימו" לפרק שעובר את סיום זמן הלימודים באותו יום, נראה שהמחרים דינו כשומר, שהרי אינם יכולים להעניש ע"י לקיחת החפץ לכמה ימים ולא לשומרו, דא"כ יהיה החפץ כהפקר, וזה לא מהני לא לרמב"ם ולא לרא"ש, דכיון דהבעלים איתא קמן, הרי יכולים לקחת החפץ לאלתר בסיום יום הלימודים ולהוציאו מרשותם ולא להפקיר, ע"כ בכגון זה מסתבר דדינם כשומר.

ב. בעליו עימו

גם אם נאמר דדין המורה כדין שומר, אפילו אם דינו כשומר שכר, נראה דהמורה פטורה מדין בעליו עימו. דהנה פטור זה של בעליו עימו נאמר בכל ארבעת השומרים, כדקיי"ל בגמ' ב"מ צה, א-ב, וכן נפסק בשו"ע חו"מ רצא, כח. ועיין בגמ' ב"מ צו, א דאם הרב יכול לשנות ממסכת למסכת ללא דעת התלמידים, דין התלמידים כשאלים לו והם עימו במלאכה, שאם שאל מהם או שמר להם הוי שמירה בבעלים. ואם התלמידים יכולים לשנות בלא דעת הרב, הרב כשאל לתלמידים, ואם שאלו ממנו הוי שאלה בבעלים. ועיין בשו"ע חו"מ שמו, יג, דאם הדבר תלוי בשניהם, "שהמסכת שהתחילו יגמרו, ואין הרב יכול לשנות המסכתא שלא מדעת התלמידים ולא התלמידים בלא דעת הרב, אז אינם שאלים זה לזה כלל". ונראה דבבתי ספר דידן רשאית ההנהלה לקבוע את חומר הלימודים בכל שעה בלא דעת התלמידים, א"כ התלמידים כשאלים לבי"ס והוי בעליו עימו בשמירת חפציהם. [ואף אם נאמר שדין המורים כדין שליח של ההנהלה, נראה דלא דמי למחלוקת הראשונים להלכה, על הא דאיתא בגמ' ב"מ צו, א אם דין שלוחו של אדם כמותו לענין שמירה בבעלים, עיין ברא"ש פרק השואל סה"ב, ובנימוק"י נה, א בעמוה"ר, דהתם המחלוקת היא אם שליח הבעלים נשאל להם ולא אם שליח השומר נשלח לקחת החפץ המושכר, דדוקא בבעלים דכתיב ב"פ בעליו עימו, דייקנן דוקא הבעלים עצמם, אבל בשליח השומר שלוחו של אדם כמותו אליבא דכ"ע. ובפרט בנדו"ד דיי"ל דדינו כפועל, ועיין מש"כ בזה בסי' ט/ה.]

ג. חיובי השמירה

גם אם נאמר דיש חיובי שמירה על המורה, נראה דדינה רק כשומר חנם ולא כשומר שכר, דאף שמקבלת שכר על ההוראה, מ"מ אינה מקבלת שכר על שמירת החפצים שנטלה. ולא דמי לאפוטרופוס בנכסי יתומים, דדעת הש"ך רצ, כד דהוי שומר שכר מטעם דרב יוסף דמצוה קא עביד, דכאן לא שייך מצוה קא עביד כבאפוטרופוס בנכסי יתומים. מה עוד דדעת התוס' ב"ק לט, א (ד"ה דאי) ודעת המחבר בשו"ע חו"מ רצ, כ דחייב רק בפשיעה, ודעת הרמב"ן דאף מפשיעה פטור, עיין בש"ך שם ס"ק כה. ומ"מ כיון שכאן המורה אינה מקבלת שכר על השמירה כלל אלא על ההוראה, דינה כשומר חנם, דענין השמירה לא נכלל כלל בשכרה, וצ"ע לומר דענין נטילת החפצים הוא חלק מהחינוך, וכיון שמקבלת שכר על החינוך הוי שומר שכר, דסו"ס אינה מקבלת שכר על השמירה עצמה. ועיין בדברי מלכיאל ח"ג סי' קעב שדן בדין שמש אם דינו כשומר שכר אם לאו, שהביא דעת הרדב"ז, דכיון שאינו נוטל שכר על שמירתו אלא על שמשותו, אינו אלא שומר חנם. והוסיף הדברי מלכיאל, וז"ל:

"ונראה שבשעה שמצוה למשרת לעסוק בשמירת איזה דבר, הוי ודאי שומר שכר, דהא נוטל שכר על מלאכתו, וזה מלאכתו כעת לשמור דבר זה. אבל בשעה שעושה מלאכות אחרות, ודאי דלא הוי שומר שכר על כלים שבבית".

והוא הדין במורה העוסקת בהוראה וחינוך ואינה שומרת ואינה מקבלת על עצמה לשמור, דלא הוי שומר שכר. ואם הוי שומר חנם, א"כ אינו חייב אלא בפשיעה ולא בגניבה ואבידה.

עוד ראיתי לדון כאן אם בכלל שייך שמירה לקטן. דהנה דעת המחבר בשו"ע חו"מ צו, א ושב, ב דחייב שבועת השומרים לקטן, והרמ"א פליג. ועיין בר"ן בשבועות (כב, ב בעמוה"ר, הובאו דבריו בש"ך צו, ב), דאפילו פשע פטור, דהתורה פטרתו מדין שומר ואפילו בפשיעה. והש"ך פליג וס"ל דהיכא דידוע שפשע חייב. ומ"מ כשאין ידוע שפשע, פטור. ועיין בנחל יצחק צו, ב ענף ב מה שדן דאף אם לקטן לא

מהני התחייבות לשמור, מ"מ בקטנה שיש לה יד אפשר דמהני, ועיי"ש שהסיק דאף קטנה אין בה דין שומרים.

ומ"מ נראה דכאן לא הוי פשיעה, שהרי הניחה את החפצים בארון שלה המיוחד לה כמורה, ובארון זה ודאי מונחים חפצים בעלי ערך יותר מהמכתביות (כגון ספרי לימוד וכדו'), ועיי"כ במסגרת הזו של ביי"ס הוי ודאי שמירה ראויה. ועיי"ן ב"מ מב, א ובשו"ע רצא, יג דהכל לפי הפקדון, ובנדו"ד גם שמירה בארון בלי מנעול בשטח ביי"ס, הוי דרך שמירה לסוג כזה של פקדון.

ולענין נאמנות התלמידה - נראה דאין לה נאמנות, דהא כל דין נאמנות הוא רק כשיש לטוען כח של טענה, אולם בקטן התמעט דינו מטענה, ואף לסוברים שנשבעים לו שבועת השומרים, היינו טעמא דאין שבועת השומרים צריכה טענה, עיי"ן ברא"ש בשבועות פ"ו הכ"ג, ובמחבר בשו"ע חו"מ צו, א, ובסמ"ע ס"ק ד. ורק לענין שבועת השומרים נחלקו, אבל טענת ודאי אין לו לקטן, ואיי"כ לא שייך כלל לדון אם יש לתלמידה נאמנות.

ומ"מ כל השאלה בנאמנות היא רק אם נקבע שלמורה דין שומר, ועיי"פ האמור לעיל על כל הצדדים, אין מקום כלל לדון בה לחייבה מדין שומר, ועיי"כ המורה פטורה מכל חיוב.

מסקנות

- א. יכולה הנהלת ביי"ס להתנגד להכנסת חפצים מסוימים לשטח ביי"ס.
- ב. הוכנס חפץ בערמה, יש הסוברים שיכולים הבעלים להפקיר את החפץ. ונחלקו הראשונים אם מהדין חייבים להודיע על-כך לבעלים.
- ג. רשאית הנהלת ביי"ס או באי כוחה לעכב חפץ המפריע למהלך התקין של הלימודים, עד לזמן בו יכול התלמיד לקחת את החפץ מחוץ לשטח ביי"ס, דהיינו סיום יום הלימודים.
- ד. עכבו מעבר לזמן הנ"ל בסעי' ג, דין המחירים כשומר.
- ה. מורה בבי"ס השומר על חפץ של תלמיד, יש בו את הפטור של בעליו עימו.
- ו. אף שהמורה מקבל שכר על ההוראה, מ"מ דינו בנ"ל כשומר חנם ולא כשומר שכר, כיון שאינו מקבל שכר על השמירה.
- ז. ב דעות אם יש שמירה לחפץ של קטן, ובדין תשלומים בפשיעה בחפץ של קטן.
- ח. שמירת החפץ - הכל לפי הפקדון. ועיי"כ במכתביות גם שמירה בארון ללא מנעול, הוי שמירה ראויה.
- ט. אין נשבעין על טענת קטן.